Krzysztof Żarna

(Uniwersytet Rzeszowski)

DETERMINANTY HISTORYCZNE STOSUNKÓW SŁOWACKO-WĘGIERSKICH OD KONFLIKTU DO NORMALIZACJI?

Uwagi wstępne

Przyglądając się stosunkom bilateralnym między poszczególnymi państwami należącymi do Unii Europejskiej, można dojść do wniosku, że najbardziej napięte są relacje pomiędzy Słowakami i Węgrami¹. W ciągu ostatnich kilkunastu lat spornymi kwestiami do uregulowania były: *casus* mniejszości węgierskiej, zapora Gabčíkovo-Nagymaros, wystąpienia radykalnych ugrupowań politycznych po obu stronach oraz Karta Węgry. Wydaje się, że decydującymi przeciwnościami na drodze do normalizacji były jednak aspekty historyczne: blisko tysiącletnia zależność Słowaków od Węgier, a w jej ramach proces madziaryzacji ludności słowackiej, traktat w Trianon czy dekrety prezydenta Edvarda Beneša.

Niniejszy artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej scharakteryzowano wybrane determinanty historyczne stosunków słowacko-węgierskich. W drugiej autor dokonał analizy stosunków bilateralnych z lat 1993–2002, tj. od powstania Republiki Słowackiej do zakończenia negocjacji w sprawie przystąpienia obu

¹ Na temat współczesnych stosunków słowacko-węgierskich zob. W. Eder, *Polityka Republiki Słowackiej wobec węgierskiej mniejszości narodowej a Unia Europejska i NATO*, „Sprawy Narodowościowe” 2000, z. 12–13, s. 155–166; M. Herman, *Słowacja między Wschodem a Zachodem*, „Przegląd Zachodni” 2000, nr 4, s. 155–170; R. Łoś, *Polityka zagraniczna Słowacji*, Łódź 2007; A. J. Madera, *Na drodze do niepodległości. Słowacki system polityczny w okresie transformacji*, Rzeszów 2001; S. Wojciechowski, *Problem mniejszości węgierskiej w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Sprawy Narodowościowe” 2001, z. 18, s. 67–79; K. Żarna, *Mecziaryzm. Łamanie praw człowieka na Słowacji w latach 1994–1998*, [w:] *Wokół współczesnych problemów ochrony praw człowieka*, red. W. Waclawczyk, Warszawa 2009, s. 165–183; i d e m, *Słowacy i Węgrzy we współczesnej Europie. Bariery i możliwości pojednania*, „Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, nr 2, s. 197–212.

państw do UE. Niniejszy artykuł opiera się na tezie, że determinanty historyczne były decydującą przyczyną napiętych relacji na przełomie XX i XXI w., a ewentualna współpraca podyktowana była pragmatyczną przyczyną: bez prób normalizacji nie byłaby możliwa akcesja obu państw do struktur euroatlantyckich.

Górne Węgry

Przez blisko tysiąc lat ziemie słowackie znajdowały się w orbicie wpływów węgierskich. Za ich początek uważa się założenie za rządów króla Stefana I Wielkiego arcybiskupstwa w Ostrzyhomiu w 1000 r., któremu podlegały dzisiejsze tereny słowackie. Za pośrednictwem organizacji kościelnych umacniano węgierskie wpływy polityczne na terenach określanych Górnymi Węgrami. W XI w. wprowadzono podział administracyjny na komitaty. Znaczna część tych terenów znajdowała się w rękach króla i feudałów węgierskich. W okresie wieków średnich sprowadzano również osadników z Niemiec. Z czasem na ziemiach słowackich regułą stało się, iż szlachtę tworzyli Węgrzy, mieszczanami byli Niemcy a Słowacy dominowali wśród stanu chłopskiego. Znaczenie Górnych Węgier wzrosło, gdy po bitwie pod Mohaczem w 1526 r. Turcy zajęli centrum Królestwa Węgierskiego. Przy Habsburgach z terenów dzisiejszej Słowacji pozostał jedynie Pressburg² – stał się miastem, w którym koronowano cesarzy na królów węgierskich³.

Trudno jednoznacznie określić moment, od którego możemy mówić o narodzie słowackim. Wielu Słowaków podkreśla fakt, że Państwo Wielkomorawskie⁴ to pierwsza forma organizacji ich państwa. Idea ta jest lansowana przede wszystkim przez polityków związanych z ugrupowaniami nacjonalistycznymi. Można jednak zaryzykować twierdzenie, iż przejawy kształtowania się narodu słowackiego pojawiły się za panowania cesarzowej Marii Teresy. Pod koniec XVIII w. powstało w Trnawie Słowackie Towarzystwo Naukowe (*Slovenské učene tovarišstvo*), z księdzem Antonem Bernolákiem na czele. Bernolák opracował zasady pisowni i gramatyki słowackiej, zapoczątkował powstanie słowackiego języka literackiego⁵.

Część inteligentów związanych z kościołem protestanckim uważała, że istnieje jeden naród słowiański podzielony na plemiona ruskie, polskie, południowo-słowiańskie i czechosłowackie, pojawiły się też poglądy lansujące istnienie

² Niem. *Pressburg*, węg. *Pozsony*. Nazwa Bratysława (Bratislava) obowiązuje od przełomu drugiej i trzeciej dekady XX w.

³ E. Orlof, *Problem autonomizmu słowackiego wobec Węgier w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, „Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, nr 2, s. 127.

⁴ Państwo powstałe na terenie dzisiejszych Moraw na początku IX w.

⁵ D. Čaplovič i in., *Dejiny Slovenska*, Bratislava 2000, s. 179–180.

odrębnego narodu czechosłowackiego. Sławiści Ján Kollar i Josef Šafařík byli przeciwni tworzeniu odrębnego języka słowackiego i konsekwentnie pisali w języku czeskim. Ostateczne podstawy języka literackiego opartego na dialekcie środkowosłowackim stworzył duchowny protestancki Ľúdvít Štúr⁶. Był jednocześnie orędownikiem tezy o istnieniu samodzielnego narodu słowackiego.

W latach czterdziestych XIX w. ruch narodowy na Słowacji przybrał na sile, 10 maja 1848 r. w Liptowskim Świątym Mikulaszu doszło do uchwalenia *Žyczień narodu słowackiego* (*Žiadost slovenského národa*) – piętnastu postulatów politycznych, w którym szturowcy przeszli od etnicznej do politycznej koncepcji emancypacji. Żądano prawa do używania symboli narodowych, poszanowania języka słowackiego w szkołach i urzędach, wprowadzenia sejmu krajowego i utworzenia gwardii narodowej. Pojawiły się również postulaty nadania chłopom ziemi i zwolnienia ich z ciężarów feudalnych⁷. To właściwie żądanie autonomii w ramach Węgier. Wydarzenia te zbiegły się z rewolucją węgierską podczas Wiosny Ludów. Część Słowaków liczyła na to, że opowiadając się po stronie cesarstwa uda im się osiągnąć zamierzone cele.

Petycja została odrzucona. W Wiedniu 16 września 1848 r. powstała Słowacka Rada Narodowa (*Slovenská národná rada*) kierowana przez Ľúdvíta Štúra, Jozefa M. Hurbana, Michala M. Hodžę. Przystąpiła ona do organizowania słowackich oddziałów ochotniczych (Legionu Słowackiego), walczących po stronie Habsburgów przeciwko Węgrom. Działania te były skoordynowane z wojskami generała austriackiego, bana chorwackiego Josipa Jelačića. 19 września 1848 r. Słowacka Rada Narodowa wydała w Myjawie odezwę „Do braci Słowaków”, w której ogłoszono niezależność Słowacji od Węgier, wzywając jednocześnie naród słowacki do walki. W odpowiedzi rząd węgierski wydał nakaz aresztowania Štúra, Hurbana i Hodży oraz ogłosił stan wyjątkowy. Słowacy liczyli, że za pomoc w zdławieniu rewolucji węgierskiej otrzymają zgodę od Wiednia na oddzielenie Słowacji od Węgier⁸. Były to jednak niespełnione nadzieje.

Na początku lat sześćdziesiątych XIX w. ukształtował się nowy nurt polityczny, tzw. Nowa Szkoła. Jej reprezentanci głównego wroga widzieli w Wiedniu a sprzymierzeńca w węgierskim liberalizmie⁹. Ján Pálarik, Ján Mallý-Dusarov

⁶ Istotną rolę w tym procesie odegrało założone w 1844 r. towarzystwo kulturalno-naukowe „Tatrin”. W tym samym roku Jozef Hurban wydał pierwszą książkę w tym języku *Nitra*. W 1846 r. Štúr wydał dwie prace dotyczące zasad nowej pisowni literackiego języka słowackiego. Zob. R. Heck, M. Orzechowski, *Historia Czechosłowacji*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 207.

⁷ Pełny tekst w: <http://www.just.wz.cz/view.php?cislocianku=2005010191> (dostęp 8 XI 2010).

⁸ M. Heck, M. Orzechowski, *op. cit.*, s. 225.

⁹ *Ibidem*, s. 242. Przywódcy węgierskich liberałów, Józef Eötvös, Ladislav Teleki, Zsigmond Keményi i Ferenc Deák, podkreślali konieczność sprawiedliwego uregulowania kwestii narodowościowej pod warunkiem, że niewęgierskie narodowości Węgier popierać będą program liberałów. W zamian gwarantowali prawa obywatelskie i językowe oraz samorząd terytorialny.

i Ján Bobula akcentowali konieczność sprzymierzenia się z Węgrami, zaczęli jednocześnie zabiegać o pozyskanie dla tych idei przedstawicieli szlachty pochodzenia słowackiego. W przeciwieństwie do Nowej Szkoły, tzw. Stara Szkoła (Jozef Hurban, Ján Francisci, Štefan Daxner, Viliam Pauliny-Tóth) nie porzuciła myśli o wygrywaniu konfliktów austriacko-węgierskich i szukania pomocy w Wiedniu. 19 marca 1861 r. przedstawiciele Starej Szkoły zaczęli wydawać pismo literackie i polityczne „Pešť budinske vedomosti”, którego zadaniem było przygotowanie kampanii wyborczej do sejmiku węgierskiego. Przedsięwzięcie to zakończyło się jednak niepowodzeniem – Słowacy nie zdobyli żadnego mandatu¹⁰.

W drugiej połowie XIX w. duchową stolicą Słowaków stał się Turczański Święty Martin. W dniach 6–7 czerwca 1861 r. zebrało się tam słowackie Zgromadzenie Narodowe. W zjeździe uczestniczyło 3 tys. przedstawicieli inteligencji, rzemieślników, chłopów oraz reprezentantów szlachty słowackiego pochodzenia. W końcowym „Memorandum narodu słowackiego” (*Memorandum slovenského národa*) domagano się wyodrębnienia etnicznego tzw. Terytorium Słowackiego (*Slovenskéokolie*), w którym językiem nauczania i urzędowym byłby słowacki. Język węgierski miał pozostać urzędowym sejmiku węgierskiego i wyższych urzędów w państwie. Domagano się również likwidacji ustaw madziaryzacyjnych oraz ukarania winnych dyskryminacji Słowaków. Wyodrębnienie etnicznie słowackiego obszaru oznaczało ograniczenie wpływów arystokracji węgierskiej. Postulowano również sprawiedliwego przedstawicielstwa w sejmie, referentów w urzędach centralnych, odrębnego sądownictwa, finansowania z budżetu państwa instytucji i organizacji kulturalno-oświatowych, utworzenia Słowackiej Akademii Prawniczej, katedry języka i literatury słowackiej na Uniwersytecie w Budapeszcie oraz powołania ogólnosłowackiej organizacji naukowej, literackiej i kulturalno-oświatowej¹¹. W porównaniu do postulatów z 1848 r. było to ustępstwo, bowiem żądano jedynie prawa do autonomii kulturalnej.

Rząd węgierski nie zareagował. O stosunku władz węgierskich niech świadczy fakt, iż wicemarszałek sejmiku Koloman Tisza przyjął Słowaków w prywatnym mieszkaniu w Peszcie. Przyjazd delegacji poprzedziła kampania węgierskich nacjonalistów i zmadziaryzowanych Słowaków. W tej sytuacji delegacja pod przewodnictwem biskupa Stefana Moyzesa przekazała 12 grudnia 1861 r. cesarzowi Franciszkowi Józefowi I zmieniony wariant memorandum: „Prospobis Slovákov”. Domagano się utworzenia odrębnej, autonomicznej, słowackiej jednostki administracyjnej ze Zgromadzeniem Krajowym w Bańskiej Bystrzycy i odrębną władzą wykonawczą w postaci Stałego Komitetu Zgromadzenia Krajowego. Cesarz przekazał ten dokument węgierskiej Radzie Namiestniczej, która odrzuciła go w całości¹².

¹⁰ *Ibidem*, s. 242.

¹¹ Zob. tekst memorandum w: <http://www.just.wz.cz/view.php?cislocianku=2005010148> (dostęp 8 XI 2010).

¹² E. Orlof, *op. cit.*, s. 129.

W 1863 r. utworzono w Turczańskim Świętym Martinie pierwszą centralną instytucję naukową Macierz Słowacką (*Matica slovenská*), która stała się ośrodkiem życia kulturalnego, naukowego i literackiego oraz krzewienia idei narodowych. Powstał dom młodzieży, utworzono też bibliotekę i muzeum. Węgrzy zgodzili się na powstanie trzech prywatnych gimnazjów słowackich oraz seminarium nauczycielskiego.

„Madziaryzacja”

Po 1867 r., kiedy powstała dualistyczna monarchia Austro-Węgry, zaczęto odbierać Słowakom ich dotychczasowe przywileje. W listopadzie 1868 r. wprowadzono ustawę narodowościową, w której znalazło się stwierdzenie, że wszyscy obywatele Węgier tworzą jednolity naród węgierski, co powodowało marginalizację pozostałych narodów. Poza tym w myśl tej ustawy języki inne niż węgierski miały pełnić rolę pomocniczą w samorządach, sądownictwie i szkolnictwie niższego szczebla.

Za rządów Kolomana Tiszy sytuacja Słowaków uległa dalszemu pogorszeniu. Rząd, wbrew wspomnianej ustawie z 1868 r., zakazał używania języków innych niż węgierskie w samorządach i sądownictwie. 6 kwietnia 1875 r. Tisza stwierdził, że nie istnieje żaden naród słowacki. Słowaków uważano za prostych chłopów. Władze uniemożliwiały również działalność Macierzy Słowackiej, w konsekwencji likwidując i konfiskując jej majątek w 1875 r.¹³

W 1879 r. wprowadzono obowiązek nauczania języka węgierskiego. Malą liczbą szkół podstawowych z językiem słowackim. Pod koniec lat sześćdziesiątych XIX w. istniało ich 1800, w 1900 – 528, a przed wybuchem I wojny światowej jedynie 260. Dane z 1914 r. wskazywały, że zaledwie 20% dzieci słowackich uczyło się w ojczystym języku. Dostęp do wyższych stanowisk urzędniczych był mało dostępny dla Słowaków. Przykładowo, odsetek Słowaków w służbie publicznej wynosił zaledwie 0,4% a w korpusie oficerskim 0,5%¹⁴.

Madziaryzacja odbywała się również za pośrednictwem organizacji kulturalno-społecznych tworzonych przez Węgrów. Dużą aktywność przejawiał utworzony w 1883 r. w Nitrze Węgierski Związek Oświatowy FEMKE – prowadził biblioteki, czytelnie, kursy języka węgierskiego.

¹³ *Ibidem*, s. 130.

¹⁴ Marek Waldenberg określa odsetek zmadziaryzowanej inteligencji na około 80%. Spis powszechny przeprowadzony w 1910 r. wykazał, że w Królestwie Węgier mieszkało 1 967 970 Słowaków, co stanowiło 9,4%. W stosunku do 1880 r. wzrost liczby tej grupy był niewielki, spowodowany przez wspomnianą już madziaryzację i emigrację do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Zajmowali się głównie rolnictwem, z kolei słowacka warstwa inteligencka utraciła w dużej mierze tożsamość narodową. Zob. M. W a l d e n b e r g, *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje konfliktów i idei*, Warszawa 2000, s. 98–99.

W 1899 r. nastąpiła madziaryzacja nazw miejscowości. Rząd węgierski w 1907 r. wprowadził *Lex Apponyi* – ustawę, która zakładała przymusowe nauczanie języka węgierskiego we wszystkich szkołach ludowych. W 1909 r. we wszystkich szkołach wprowadzono nauczanie religii w języku węgierskim¹⁵.

27 października 1907 r. miało miejsce wydarzenie, które stało się dla Słowaków symbolem i apogeum madziaryzmu. W miejscowości Černova piętnastu Słowaków zostało zabitych przez węgierskich żandarmów. Wobec kilkudziesięciu osób wystosowano akty oskarżenia. Władze nie chciały zezwolić, aby poświęcenia kościoła dokonał ksiądz słowacki Andrej Hlinka. Tragedia w Černovej spotkała się z reakcją w całej Europie. Na forum międzynarodowym wypowiadali się w tej sprawie Seton Watson, Bjørnstjerne M. Bjørnson i Lew N. Tolstoj¹⁶.

W stronę czechosłowakizmu

U progu pierwszej wojny światowej doszło wśród Słowaków do podziałów związanych z odmiennymi orientacjami: część była zorientowana na Rosję licząc na to, że wokół najsilniejszego państwa uda się zjednoczyć narody słowiańskie; część polityków była zorientowana na Czechy¹⁷; zaczęła się również kształtować się orientacja ludowo-katolicka. Na jej czele stał ks. Andrej Hlinka. W 1913 r. powstała Słowacka Partia Ludowa (*Slovenská ľudová strana*, SLS), od 1925 r. jako Słowacka Partia Ludowa Hlinki (*Hlinkova slovenská ľudová strana*, HSLS)¹⁸; inna grupa skupiła się wokół Milana Hodży, który kontaktował się ze środowiskiem austriackiego następcy tronu Franciszka Ferdynanda licząc na przebudowę monarchii. Żadna z tych orientacji nie uzyskała zdecydowanej przewagi. Podział ten spowodował, że w ostatnich wyborach parlamentarnych przed wybuchem pierwszej wojny światowej mandaty zdobyło zaledwie dwóch Słowaków.

W kontekście stosunku do rządu węgierskiego wśród Słowaków doszło do wyraźnej polaryzacji stanowiska Słowaków: skrzydło katolickie z daleko posuniętym programem społecznym kierowane przez Andrieja Hlinkę i Ferdinanda Jurigę orientowało się na współpracę czesko-słowacką. Z kolei w ramach SNS

¹⁵ D. Škvárnai in., *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava 2006, s. 126.

¹⁶ L. Lipták, *Slovensko v 20. Storočí*, Bratislava 2000, s. 36. W przeciwieństwie do źródeł słowackich R. Heck i M. Orzechowski podają liczbę piętnastu ofiar. Zob. R. Heck, M. Orzechowski, *op. cit.*, s. 286.

¹⁷ Grupa skupiona wokół pisma „Hlas” była pod wpływem Tomaša Garigue Masaryka, kultywowała ideę współpracy narodowej Czechów i Słowaków. W 1896 r. powstała *Československa jednota*, która sprzeciwiała się działalności węgierskiej FEMKE.

¹⁸ Na temat HSLS zob. *Slovenska ľudová strana v dejinách 1905–1945*, red. R. Letz, P. Mulík, A. Bartlová, Bratislava 2006.

nastąpiła wyraźna radykalizacja: w 1913 r. sformułowano program społeczny i żądanie utworzenia słowackiego terytorium¹⁹.

Ostatecznie zwyciężył nurt lansujący ideę utworzenia wspólnego państwa Czechów i Słowaków. 30 maja 1918 r. w Pittsburghu (USA) doszło do podpisania umowy pomiędzy Tomášem Garrigue Masarykiem, organizacjami czeskiemi a Ligą Słowacką. Umowa ta przewidywała stworzenie wspólnego państwa. Słowacy mieli mieć zagwarantowane: Sejm Krajowy, własne sądy oraz język w urzędach i szkołach. Tymczasem w Słowacji przedstawiciele rozmaitych nurtów politycznych zebrali się w Turczańskim Świętym Martinie²⁰ powołując do życia Słowacką Radę Narodową, której przedstawiciele podpisali deklarację. Deklaracja martinska zakładała oddzielenie się Słowacji od Węgier a także głosiła, że naród słowacki stanowi językową i kulturalno-historyczną część narodu czechosłowackiego²¹.

Trauma Trianon i pierwszy arbitraż wiedeński

Pierwsza wojna światowa przyniosła klęskę państwom trójprzymierza. Państwa centralne podpisały układy pokojowe, na podstawie których wyrosły podstawy tzw. systemu wersalskiego. Układy zostały podpisane z: Niemcami w Wersalu (28 czerwca 1919 r.), Austrią w Saint-Germain-en-Laye (10 września 1919 r.), Bułgarią w Neuilly-sur-Seine (27 listopada 1919 r.) i Turcją w Sèvres (10 sierpnia 1920 r.). W przypadku tego ostatniego układu nie wszedł on w życie. W wyniku traktatu pokojowego z Węgrami w Trianon (4 czerwca 1920 r.) przyznano Austrii Burgenland, w którym zamieszkiwał niewielki odsetek Węgrów. Słowację i Ruś Podkarpacką traktat przydzielił Czechosłowacji. Na terenach tych zamieszkiwała liczna mniejszość węgierska. Siedmiogród, Maramuresz i Kriszana przypadły Rumunii. Był to również z dużym odsetkiem ludności węgierskiej. Królestwo Serbów-Chorwatów-Słoweńców (SHS) otrzymało Baczkę i część Banatu (Wojwodinę)²².

W wyniku wspomnianego traktatu Węgrzy utracili blisko 60% swojego terytorium w porównaniu do okresu przedwojennego. Kilka mln Węgrów znalazło się pod obcym panowaniem. W przypadku Pierwszej Republiki Czechosłowackiej zamieszkiwało ją ok. 760 tys. Węgrów (wg spisu powszechnego przeprowadzonego w 1921 r.). To właśnie na Węgrzech, obok Niemiec, rozwinął się najsilniejszy

¹⁹ E. Orłof, *op. cit.*, s. 131.

²⁰ Dzisiejszy Martin.

²¹ E. Orłof, *Polska działalność polityczna, dyplomatyczna, i kulturalna w Słowacji w latach 1919–1937*, Rzeszów 1984, s. 157.

²² H. Batoński, *Miedzy dwiema wojnami 1919–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2007, s. 44–45.

ruch rewizjonistyczny dążący do obalenia systemu wersalskiego, którego Trianon był ważnym elementem. W związku z tym przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego stosunki Królestwa Węgier z państwami ościennymi były napięte. Węgrzy eksponowali krzywdy swoich rodaków zamieszkujących Czechosłowację.

Tabela 1. Ludność Czechosłowacji według narodowości w latach 1921 i 1930

Narodowość	Liczba ludności w 1921 r. (w tys.)	Liczba ludności w 1930 r. (w tys.)
Czesi	6 842,6	7 445,0
Niemcy	3 217,7	3 318,4
Słowacy	1 977,2	2 311,6
Węgrzy	761,8	719,5
Rusini [*]	477,4	569,1
Żydzi	190,9	204,8
Polacy	110,3	100,3
Inni	35,3	60,9
Ogółem	13 613,1	14 729,6

^{*}Osoby, które określiły się jako Ukraińcy, Rusini, Białorusini i Rosjanie.

Źródło: J. Tomaszewski, *Struktura narodowościowa Czechosłowacji (1918–1938)*, „Przegląd Historyczny” 1970, t. LXI, s. 647.

W okresie wrześnieowego kryzysu w Czechosłowacji (1938), Węgrzy żądali przyłączenia południowych ziem słowackich. 2 listopada w Wiedniu spotkali się ministrowie spraw zagranicznych: Joachim von Ribbentrop (Niemcy), Kalman Kánya (Węgry), Galeazzo Ciano (Włochy) i František Chvalkovský (Czecho-Słowacja). Podczas tego spotkania zamierzano uregulować kwestie granicy Czecho-Słowacji²³ z Węgrami. Na mocy I arbitrażu wiedeńskiego Węgry otrzymały duże obszary Słowacji z miastami: Nowe Zamki, Lewice, Rimawska Sobota i Koszyce, a także Ruś Podkarpacką z Użhorodemi Mukaczewem. Łącznie Słowacji odebrano 10 309 km², które zamieszkiwało 853 670 obywateli, z czego: Węgrów 503 670, Słowaków 272 145, Żydów 26 151, Niemców 8947, Rusinów 1825, innych narodowości 14 617, cudzoziemców 26 005²⁴.

²³ Czecho-Słowacja (Druga Republika) to okrojone po układzie w Monachium państwo.

²⁴ Na temat arbitrażu wiedeńskiego zob.: H. Bąkowski, *Kryzys dyplomatyczny w Europie jesień 1938–wiosna 1939*, Warszawa 1962, s. 90–93; F. Lukeš, *Podivnýmír*, Praha 1968, s. 120–133; M. Koźmiński, *Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938–wrzesień 1939)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 147–171; J. Kozeński, *Czechosłowacka jesień 1938*, Poznań 1989, s. 118; *Viedenská arbitráž 2. november 1938 Dokumenty I (20. September–2. november 1938)*, oprac. L. Deák, Martin 2002, passim.

Dekrety prezydenta Edvarda Beneša

Po odzyskaniu niepodległości przez Czechosłowację w 1945 r. prezydent Edvard Beneš przyjął w polityce antywęgierską linię. 2 sierpnia 1945 r. wydał dekret 33/1945, na mocy którego osoby narodowości niemieckiej i węgierskiej traciły obywatelstwo czechosłowackie, chyba że były w stanie udowodnić, że w okresie zagrożenia Republiki uważały się za Czechów bądź Słowaków lub brały udział w ruchu oporu. Dekret 71/1945 nakładał na osoby pozbawione obywatelstwa obowiązek pracy przymusowej. W ten sposób zmuszono 40 tys. Węgrów do pracy w Czechach. Na podstawie dekretu 5/1945 unieważniono niektóre czynności prawne dotyczące przeniesienia własności w okresie okupacji i objęto administracją państwową własność Niemców, Węgrów, kolaborantów oraz niektórych organizacji i instytucji. Na mocy dekretu 108/1945 wszystkie rzeczy ruchome i nieruchome, będące własnością osób narodowości niemieckiej i węgierskiej pozbawionych obywatelstwa, zostały skonfiskowane bez prawa do odszkodowania. Wymienione dekrety stały się częścią systemu prawnego Czechosłowacji na mocy ustawy z 28 marca 1946 r., przyjętej przez tymczasowy parlament²⁵.

Gdy okazało się, że nie dojdzie do wysiedlenia Węgrów, oba państwa porozumiały się odnośnie wymiany ludności. Ostatecznie na podstawie umowy zostało przesiedlonych 55 487 osób narodowości węgierskiej do Węgier i 59 774 osoby narodowości słowackiej do Czechosłowacji. Jak podaje Štefan Šutaj, łącznie w latach 1945–1948 na Węgrzech znalazło się 89 660 obywateli Czechosłowacji narodowości węgierskiej a w Czechosłowacji 71 787 obywateli Węgier narodowości słowackiej²⁶.

Rządy Vladimíra Mečiara

1 stycznia 1993 r. w wyniku rozpadu Federacji Czeskiej i Słowackiej powstała Republika Słowacka. Osobą, która przez niemal dekadę determinowała politykę tego państwa, był przywódca Ruchu na Rzecz Demokratycznej Słowacji (*Hnutie*

²⁵ *Dekrety Benesa*, red. K. Bałon, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2002, nr 52, s. 504; R. Zawistowska, *Kwestia węgierskiej mniejszości narodowej w Słowacji w latach 1945–1948*, Warszawa 2009, s. 102–111; zob. też teksty źródłowe w załączniku monografii: Š. Šutaj, P. Mošný, M. Olejník, *Prezidentské dekrety Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*, Bratislava 2002, s. 93–158.

²⁶ Š. Šutaj, *Nútená výmena, resp. Vysídlenie Maďarov zo Slovenska*, [w:] *Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*, red. D. Brandes, E. Ivaničková, J. Pešek, Bratislava 1999, s. 212. Na temat sytuacji mniejszości węgierskiej w Czechosłowacji w pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej zob. A. Kastory, *Rewanż za Monachium. Z dziejów czechosłowackiej polityki wobec sąsiadów w latach 1945–1947*, Kraków 1996, s. 51–56; Š. Šutaj, *Nútenépresídľovanie Maďarov do Čiech*, Prešov 2005, *passim*.

za *demokratické Slovensko*, HZDS) – Vladimír Mečiar²⁷. Potrafił on dostosować swą retorykę do nastrojów społecznych. Zdając sobie sprawę z nacjonalizmu społeczeństwa słowackiego, występował przeciwko mniejszości czeskiej i węgierskiej. Obiektem ataku stali się również miejscowi Romowie. W atakach tych nie był osamotniony, wspierał go koalicjant z ramienia Słowackiej Partii Narodowej (*Slovenská národná strana*, SNS) Jan Slota. Mečiar był również wspólnie z Václavem Klausem architektem rozpadu Federacji Czecho-Słowackiej. Mečiarowski HZDS tworzył koalicję ze SNS i Zrzeszeniem Robotników Słowackich (*Združenie robotníkov Slovenska*, ZRS). Od samego początku przedstawiciele koalicji rządowej starali się przeforsować szereg regulacji administracyjnych i legislacyjnych, które miały na celu koncentrację władzy w rękach koalicji HZDS–SNS–ZRS. System rządów na Słowacji w okresie do 1998 r. określany był mianem „mecziaryzmu”²⁸.

Tabela 2. Populacja Słowacji w spisach powszechnych z lat 1991 i 2001

Narodowość	Liczebność (1991)	Liczebność (2001)
Słowacy	4 519 328	4 614 854
Węgrzy	567 296	520 528
Romowie	75 802	89 920
Czesi	52 884	44 620
Rusini	17 197	24 201
Ukraińcy	13 281	10 814
Niemcy	5414	5405
Morawianie	6442	2348
Chorwaci	-	890
Polacy	2659	2602
Bułgarzy	1400	1179
Żydzi	134	218
Inni	3476	5350
Nieokreśleni	8782	56 526
Ogólnie	5 274 335	5 379 455

Źródło: G. Janusz, *Statystyczny obraz mniejszości narodowych we współczesnej Europie*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006, s. 41. Por. P. Podolák, *Národnost nemenšiny v Slovenskej Republike. Z hľadiska demografického vývoja*, Martin 1998, s. 12.

²⁷ Na temat Mečiara zob. M. Leško, *Mečiar a mečiarismus. Politik bez škrupúl, politika bez zábran*, Bratislava 1998; V. Mečiar, D. Podrečka, L. Šajdova, *Slovenske tabu*, Bratislava 2000; E. Petrášová, *Kto ste, pán Mečiar*, Bratislava 1999.

²⁸ K. Žarna, *Mecziaryzm. Łamanie praw...*, s. 165–183.

Najważniejszą kwestią do rozwiązania nie tylko na terenie Słowacji, ale i w całej Europie Środkowej, była sytuacja mniejszości węgierskiej. W państwach sąsiednich: Słowacji, Ukrainie, Rumunii, Serbii, Chorwacji, Słowenii i Austrii do dziś mieszka blisko 3,5 mln osób pochodzenia węgierskiego. Biorąc pod uwagę Słowację, to obecnie 14% stanowią przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych. Najliczniej reprezentowana jest mniejszość węgierska 520 528 obywateli (około 9,7 %). Tabela 2 zawiera szczegółowe dane na temat populacji Słowacji w spisach powszechnych, przeprowadzonych w 1991 i 2001 r.

Na początku 1993 r. w trybie administracyjnym zarządzono usunięcie dwujęzycznych tablic z nazwami miejscowości. Decyzja ta była sprzeczna z obowiązującym prawem, które gwarantowało ich istnienie na terenach zamieszkałych przez co najmniej 20% członków danej mniejszości. Na sytuację Węgrów niekorzystnie wpłynął nowy podział administracyjny – tereny zamieszkane przez nich podzielono na pięć regionów i przyłączono do obszarów etnicznie słowackich. W efekcie tylko w jednym regionie mniejszość węgierska nieznacznie przekroczyła 20% populacji²⁹.

Kolejnym czynnikiem, który negatywnie odbił się na wzajemnych słowacko-węgierskich relacjach była ustawa o języku państwowym z 1995 r., która zniósła w tym względzie ustawę nr 428/1990 o języku urzędowym w Republice Słowackiej³⁰. Dla obywateli narodowości innej niż słowacka powstała przeszkoda w używaniu języka ojczystego. Sąd Konstytucyjny zdecydował, że jeden z artykułów ustawy mówiący o tym, że podanie skierowane przez obywatela grupy mniejszościowej do organu państwowego musi być napisane w języku słowackim, jest niezgodny z konstytucją³¹. Pomimo takiego wyroku, rząd nie podjął kroków w kierunku znowelizowania istniejącej ustawy. Niektórzy przedstawiciele rządu twierdzili z przekonaniem, że istniejąca regulacja prawna dotycząca używania języków mniejszościowych jest wystarczająca aby Słowacja mogła przystąpić do podpisania Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszościowych³². Po wejściu w życie ustawy, odezwały się protesty mniejszości węgierskiej, a premier Węgier Gyula Horn ostrzegł przed możliwym pogorszeniem stosunków dyplomatycznych pomiędzy obydwojma państwami. Zdaniem Horna ustawa była w kilku miejscach sprzeczna z podpisanym przez Bratysławę słowacko-węgierskim traktatem o przyjaźni oraz Europejską Konwencją Praw Człowieka. Czołowi politycy węgierscy zapowiedzieli interwencję w sprawie słowackiej ustawy w Radzie Europy³³.

W 1995 r. decyzją Ministerstwa Kultury Republiki Słowackiej zmieniono na mniej korzystną formę pomocy państwa dla rozwoju kultury mniejszości narodowych³⁴. Dotacje dla węgierskich instytucji kulturalnych zostały zmniejszone

²⁹ W. E d e r, *op. cit.*, s. 157.

³⁰ A. J. M a d e r a, *op. cit.*, s. 257.

³¹ *Ústava Slovenskej republiky 1992*, Bratislava 2002.

³² A. J. M a d e r a, *op. cit.*, s. 257–258.

³³ T. M a ć k o w i a k, *Tylko po słowacku*, „Gazeta Wyborcza”, 17 XI 1995, nr 270, s. 8.

³⁴ O. D o s t a l, *Narodnostnemenšiny*, [w:] *Slovensko 2000. Suhrnnasprava o stavesspoločnosti*, red. M. Kollar, G. Mesežnikov, Bratislava 2000, s. 180; A. J. M a d e r a, *op. cit.*, s. 260.

o połowę w stosunku do 1994 r. Efekt tych działań był taki, że część instytucji mniejszościowych przestała istnieć a inne były zmuszone do drastycznego zredukowania liczby zatrudnianych pracowników. Spośród kilkunastu węgierskojęzycznych wydawnictw ani jedno nie było w 1995 r. dofinansowane przez państwo³⁵. Rząd Mečiara wspomagał także finansowo wkładki, dodawane do wydań ogólnosłowackich dzienników, które były przeznaczone dla mniejszości narodowych, opracowane w ich narodowych językach. Nie otrzymał jednak pieniędzy na ten cel dziennik mniejszości węgierskiej „Újszó”, zaś znaczne kwoty wpłynęły na konta gazet prorządowych, o typowo nacjonalistycznej orientacji³⁶. W ten sposób dochodziło do absurdałnych sytuacji, gdy w gazecie ukazywała się wkładka tematyczna zwana narodowościową, w której słowaccy Węgrzy mogli znaleźć wrogie sobie artykuły przetłumaczone na język węgierski. Było to ewidentne wsparcie dla prasy prorządowej, które płynęło z kieszeni podatników.

Jednym z głównych priorytetów polityki zagranicznej Węgier była ochrona praw mniejszości węgierskiej. 19 marca 1995 r. w Pałacu Mantignon w Paryżu podpisano dwustronny słowacko-węgierski Układ o dobrym sąsiedztwie i przyjaźnielskiej współpracy. Z inicjatywy Węgier do traktatu włączono zalecenie Rady Europy nr 1201 dotyczące mniejszości narodowych, oba państwa potwierdziły też nienaruszalność swoich granic. Parlament węgierski ratyfikował go w czerwcu 1995 r., a słowacki w marcu 1996 r.³⁷ Sposób, a przede wszystkim atmosfera towarzysząca jego realizacji, pozostawiała wiele do życzenia. Niekorzystne czynniki we wzajemnych stosunkach dało się zauważyć w trakcie ratyfikacji układu w Radzie Narodowej Republiki Słowackiej, gdzie debatowano na jego temat. Z drugiej strony węgierskie elity polityczne demonstrowały wobec Zachodu, że kwestia przynależności Słowacji do struktur euroatlantyckich nie jest jednoznacznie rozstrzygnięta³⁸.

Zaniepokojenie Węgrów wywołała nowelizacja kodeksu karnego zwana Ustawą o ochronie Republiki, która zastrzała kary za organizowanie zgromadzeń zagrożających bezpieczeństwu, suwerenności lub konstytucyjnemu ustrojowi państwa. Wysokie kary przewidziano również za szerzenie za granicą nieprawdziwych informacji o Słowacji. Doprowadziło to do sytuacji, w której można było skazać na pozbawienie wolności praktycznie każdego kto niepochlebnie wypowiadał się o rządzie w zagranicznych mediach, lub zorganizował zgromadzenie, na którym dyskutowano nad problemem dyskryminacji mniejszości narodowych na Słowacji³⁹. Ostatecznie nowelizacja ta została odrzucona przez parlament w lutym 1997 r.

³⁵ R. Chmel, D. Slobodnik, *Czemu Słowacy nie mogą się zrozumieć*, „Gazeta Wyborcza”, 11 VIII 1995, nr 186, s. 8; O. Dostał, *Wspólny problem*, „Gazeta Wyborcza”, 3–4 VIII 1996, nr 179, s. 12.

³⁶ O. Dostał, *op. cit.*, s. 41; A. J. Madera, *op. cit.*, s. 260–261.

³⁷ *Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou*, Z. z. 1997, č. 115.

³⁸ M. Herman, *op. cit.*, s. 160.

³⁹ W. Eder, *op. cit.*, s. 158

Znowelizowano również ustawę o symbolach państwowych. Na jej mocy, każde odegranie hymnu obcego państwa na terytorium Słowacji było karane, chyba że miało miejsce podczas oficjalnej wizyty dyplomatycznej. Regulacja ta wywołała protesty mniejszości narodowych⁴⁰.

Na początku 1997 r. wydawało się, że nastąpił postęp we wzajemnych stosunkach – obie strony zdecydowały się powołać mieszane komisje, które zajęłyby się rozwiązywaniem trudności związanych z realizacją traktatu podstawowego, zawartego w marcu 1995 r. Okazało się to postanowieniem bez pokrycia. Konflikt na linii rząd słowacki – mniejszość węgierska zaostrzył się jeszcze bardziej w czerwcu 1997 r. wskutek tzw. bojkotu świadectw. Kilka tysięcy uczniów pochodzenia węgierskiego, uczęszczających do słowackich szkół z węgierskim językiem wykładowym, odmówiło przyjęcia świadectw. Było to spowodowane zarządzeniem Ministerstwa Szkolnictwa o zastąpieniu dotychczasowych świadectw dwujęzycznych świadectwami wyłącznie w języku słowackim⁴¹. Podczas spotkania premierów Słowacji – Mečiara i Węgier Horna w Pieszczanach na Słowacji w listopadzie 1997 r. postanowiono, że działalność wznowi komisja międzyrządowa ds. przeglądu realizacji traktatu a w jej ramach powołane zostaną dwie podkomisje: ds. przeglądu kwestii mniejszości narodowych oraz zbadania słowackiego ustawodawstwa o języku.

Światowa opinia publiczna była zszokowana polityką rządu Mečiara. Łamanie praw mniejszości na Słowacji było nagłaśnianie przez sprawnie funkcjonującą dyplomację węgierską. Kwestię Węgrów słowackich podnoszono na forum Rady Europy, Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie/Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE/OBWE) oraz UE. Antydemokratyczny zwrot Słowacji spowodował wypadnięcie tego kraju z pierwszej grupy państw zaproszonych do członkostwa w NATO w 1999 r. Ponadto Słowacja została potępiona w rezolucji Parlamentu Europejskiego, w której stwierdzono, że Republika Słowacka buduje w Europie nową „żelazną kurtynę”. Rząd Mečiara uznał ją za ingerencję w wewnętrzne sprawy państwa oświadczając, że nikt nie może odbierać Słowacji prawa uznania własnego języka za narodowy. Pozytywnych efektów nie przyniosła też wizyta Wysokiego Komisarza OBWE ds. mniejszości narodowych na Słowacji w 1996 r.⁴² Nacjonalistyczny rząd Mečiara kontynuował swoją politykę nie zważając na rosnącą izolację na arenie międzynarodowej.

Do poważnego konfliktu doszło w czasie spotkania dwu premierów, kiedy oczekiwano pozytywnego przełomu. Poprzedzone było spotkaniem szefów dyplomacji w Komarnie, podczas którego wyrażono obustronne zadowolenie ze współpracy gospodarczej, wojskowej, w dziedzinie spraw wewnętrznych i sprawiedliwo-

⁴⁰ S. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 71.

⁴¹ *Europa Środkowa – czas przełomu*, [w:] *Rocznik strategiczny 1997/1998. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa 1998, s. 170.

⁴² M. Herman, *op. cit.*, s. 161.

ści. Nie doszło jednak do konkretnych ustaleń w sprawie mniejszości węgierskiej. Horn wręczył Mečiarowi memorandum przedstawiające listę kwestii wymagających, zdaniem strony węgierskiej, pilnego rozwiązania np. ustalenia składu międzyrządowej komisji ds. kontroli praw mniejszości czy też odbudowa mostu między słowackim Szturowem a węgierskim Esztergom. Konflikt w sprawie komisji polegał na tym, że strona słowacka chciała do jej składu delegować Węgra z organizacji promecziarowskiej, natomiast Węgry optowały za przedstawicielem rządu węgierskiego. W odpowiedzi premier Słowacji zaproponował mniejszościom słowackiej i węgierskiej w obu krajach przesiedlenie do „macierzy”, jeśli wyrażą taką wolę⁴³. Wywołało to oburzenie na Węgrzech i wśród Węgrów na Słowacji. Węgry rozpoczęły kampanię protestacyjną na forum międzynarodowym, co Bratysława uznała za działanie antysłowackie. W konsekwencji doprowadziło to do kolejnego ochłodzenia stosunków i odwołania spotkania ministrów spraw zagranicznych.

W 1998 r. odbyły się wybory do Rady Narodowej Republiki Słowackiej, które przyniosły ponownie sukces HZDS (43 mandaty). Do parlamentu dostało się jeszcze 5 ugrupowań: Słowacka Koalicja Demokratyczna (*Slovenská Demokratická Koaliccia*, SDK) – 42 mandaty, Partia Lewicy Demokratycznej (*Strana Demokratickej Lavice*, SDL) – 23 mandaty, Partie Koalicji Węgierskiej (*Strana Maďarskej Koalicie – Magyar Koalíció Pártja* SMK) – 15 mandatów, SNS – 14 mandatów, Partia Porozumienia Obywatelskiego (*Strana Občianskeho Porozumenia* SOP) – 13 mandatów. W sytuacji, gdy HZDS nie był w stanie stworzyć koalicji, antymečiarowskie partie utworzyły tzw. „szeroką koalicję” (SDK, SDL, SMK i SOP), która posiadała 93 głosy w Radzie Narodowej⁴⁴.

Tabela 3. Liczba miejsc w Radzie Narodowej Republiki Słowackiej po wyborach w 1998 r.

Partia	Liczba mandatów
HZDS	43
SDK	42
SDL	23
SMK	15
SNS	14
SOP	13
Razem	150

Źródło: V. K r i v ý, *Výsledkyvolieb v rokoch 1998 a 1999*, [w:] *Slovensko 1998/1999. Suhrnnasprava o stave spoločnosti*, red. M. Kollar, G. Mesežnikov, Bratislava 1999, s. 115–126.

⁴³ R. Ł o ś, *op. cit.*, s. 106.

⁴⁴ Pod. za: G. Mesežnikov, *Vnútropolitický vývoj a systém politických strán*, [w:] *Slovensko 1998/1999. Suhrnnasprava o stave spoločnosti*, red. M. Kollar, G. Mesežnikov, Bratislava 1999, s. 24–26.

Normalizacja? Rządy gabinetu Mikulaša Dzurindy

Dzurinda zdawał sobie sprawę, że poprawa losu Węgrów słowackich jest konieczna do polepszenia wizerunku Słowacji na arenie międzynarodowej. Tylko dzięki zagwarantowaniu przestrzegania praw mniejszości, Słowacja mogła przełamać izolację. Ważnym gestem na drodze normalizacji stosunków słowacko-węgierskich było powołanie w skład koalicji rządowej przedstawicieli Węgrów słowackich. W nowym rządzie przedstawiciele tej mniejszości otrzymali stanowiska wicepremiera ds. mniejszości narodowych i praw człowieka oraz wiceministra edukacji ds. szkolnictwa mniejszościowego⁴⁵. Z jednej strony był to przyjazny gest w stronę Budapesztu, z drugiej jednak można zaryzykować stwierdzenie, że słowaccy Węgrzy byli Dzurindzie niezbędni do przeprowadzenia całego pakietu reform.

Jesienią 1998 r. został otwarty nowy etap w stosunkach słowacko-węgierskich, którego przejawem było listopadowe spotkanie szefów dyplomacji obu państw w Rzymie (przy okazji sesji Unii Zachodnioeuropejskiej). Ustalono, że istniejące problemy dwustronne nie będą obciążać stosunków politycznych i zostaną przeniesione na poziom ekspercki. Podpisano też protokół o powołaniu komisji mających nadzorować realizację układu podstawowego z 1995 r. Obie strony zgodziły się utworzyć dwustronną grupę roboczą ds. wspólnego przygotowania programów PHARE. Za rządów Dzurindy uchylone zostały niekonstytucyjne ustawy godzące w prawa mniejszości narodowych. Jak już wspomniano konstytucja gwarantowała mniejszościom narodowym i etnicznym prawo rozwijania własnej kultury, propagowania i otrzymywania informacji w ojczystym języku, zakładania towarzystw, organizacji narodowościowych oraz instytucji oświatowych. Rozwiązany został konflikt wokół świadectw szkolnych, a w lipcu 1999 r. parlament słowacki przyjął ustawę o językach mniejszości narodowych, która gwarantowała prawo posługiwania się językiem ojczystym w gminach zamieszkałych w przynajmniej 20% przez członków mniejszości. Na mocy ustawy mniejszość mogła porozumiewać się w urzędach, wydawać dokumenty oraz przeprowadzać obrady rady gminy w swoim języku⁴⁶. Ustawa spotkała się z różnym przyjęciem wśród słowackich Węgrów. Z jednej strony z zadowoleniem przyjęto fakt ustawowego zagwarantowania praw językowych, z drugiej jednak Węgrzy apelowali o obniżenie progu procentowego do 10%, co pozwoliłoby korzystać z praw większej ilości gmin zamieszkałych przez Węgrów⁴⁷.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 25.

⁴⁶ *Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o používaní jazykov národnostných menšín*, Z. z. 1999, č. 184.

⁴⁷ *Europa Środkowa – dziesięć lat później*, [w:] *Rocznik strategiczny 1999/2000 Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2000, s. 234.

Kolejnym czynnikiem, który był zwiastunem normalizacji było poparcie ze strony Węgier słowackich aspiracji do wstąpienia do NATO i UE. Premier Viktor Orban stwierdził, iż Węgry zobowiązują się do udzielenia pomocy w tym względzie, czemu dał wyraz podczas swej wizyty w Bratysławie 16 lutego 1999 r. Po-
stanowiono wtedy m.in. odbudować wspomniany już zniszczony jeszcze podczas II wojny światowej most na Dunaju, łączący słowackie Szturowo i węgierski Esztergom, który symbolizowałby pojednanie obu państw⁴⁸. Wizyta ta została uznana za gest pojednania i początek nowej fazy kontaktów obu państw.

Udało się zakończyć spór wokół kompleksu energetycznego Gabčíkovo-Nagymaros⁴⁹. Pomimo obaw, że z przyczyn politycznych np. rozpoczynającej się kampanii wyborczej w obu krajach, porozumienie nie będzie możliwe, osiągnięto je przed terminem wyznaczonym przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości ONZ⁵⁰. Pozwalało to sądzić, że obu stronom udało się wyjść z impasu, aczkolwiek prowadzona w międzyczasie kampania przedwyborcza w obu państwach ponownie zaogniła wzajemne stosunki. Szczególnie członkowie SNS stale podnosili argument o węgierskim zagrożeniu i dążeniu do zajęcia południowych terenów Słowacji⁵¹.

Problemem z przeszłości pozostawały wspomniane dekrety Beneša, które stanowiły podstawę między innymi dla przesiedlenia ludności niemieckiej, austriackiej i węgierskiej z terytorium czechosłowackiego po II wojnie światowej. Wpływały one negatywnie na stosunki Czech z Niemcami i Austrii oraz Słowacji z Węgrami a także rzutowały na współpracę wyszehradzką. 20 lutego 2002 r. premier Orban stwierdził, że nie może sobie wyobrazić sytuacji, w której mógłby być przyjęty do Unii Europejskiej kraj, który zachowa tego typu ustawodawstwo w swoim porządku prawnym⁵². Orban starał się przekonać międzynarodową opinię publiczną, iż dekrety Beneša były nie tylko problemem czesko-niemieckim, czy też słowacko-węgierskim, lecz ogólnoeuropejskim⁵³.

Kwestią, która popsuała, przynajmniej na pewien czas, stosunki Budapesztu z sąsiadami, była ustawa o Węgrach żyjących w krajach sąsiednich – Karta Węgry (przyjęta 19 czerwca 2001 r., obowiązuje od 1 stycznia 2002 r.). Nadawała ona osobom narodowości węgierskiej, żyjącym w Rumunii, Jugosławii, Słowenii,

⁴⁸ *Europa Środkowa*, [w:] *Rocznik strategiczny 1998/1999. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa 1999, s. 188.

⁴⁹ International Court of Justice (1997), *Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*. Press release 1997/10.

⁵⁰ *Europa Środkowa – czas przełomu ...*, s. 170–171; K. Żarna, *Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej rządu Mikulaša Dzurindy w latach 1998–2002*, „Bielsko-Bialskie Studia Europejskie” 2008, nr 2 (6), s. 68.

⁵¹ *Europa Środkowa – czas przełomu ...*, s. 170–171.

⁵² *Dekrety Benesa...*, s. 506.

⁵³ T. Olszańsk i, *Węgrzy wokół Węgrów*, „Polityka”, 16 III 2002, nr 11, s. 45.

Chorwacji oraz na Słowacji i Ukrainie, liczne przywileje natury socjalnej, pracowniczej, edukacyjnej i kulturalnej. Przykładowo, po uzyskaniu certyfikatu o przynależności do narodu węgierskiego taka osoba miała być uprawniona do legalnej pracy na Węgrzech przez trzy miesiące, bezpłatnego studiowania w węgierskich szkołach wyższych, nieodpłatnego korzystania z węgierskiej opieki zdrowotnej, zapomogi na kształcenie dzieci w miejscowych szkołach z językiem węgierskim. Spod działania ustawy wyjęta była mniejszość węgierska z Austrii, ponieważ UE zapowiedziała, że nie będzie tolerować żadnej pozytywnej dyskryminacji swoich obywateli a za taką uważa się przywileje przewidziane w węgierskiej ustawie. Inicjatywę tej ustawy i jej przyjęcie jednoznacznie tłumaczono względami roku przedwyborczego, gdyż kwestia jak najlepszej troski o diasporę stanowiła ważny element polityki węgierskiej. Podobne reguły istnieją od 1992 r. na Słowacji i od 1998 r. w Rumunii względem Mołdowy. Ustawa jeszcze w toku przygotowywania, wywołała krytykę za granicą, głównie w Rumunii i na Słowacji. Politycy obu krajów uznawali ustawę za sprzeczną nie tylko z obowiązującymi traktatami dwustronnymi z Węgrami, ale i ingerującą w wewnętrzny porządek prawny. Jednak państwa te odmiennie ją wykorzystały. Rumunia zawarła pod koniec grudnia 2001 r. porozumienie z Węgrami, które m.in. rozciągnęło uprawnienie do pracy sezonowej na Węgrzech na wszystkich jej obywateli. Słowacja zaś zajęła bardzo pryncypialne stanowisko, uważając węgierską ustawę za ingerencję w sprawy wewnętrzne, niezgodną z postanowieniami traktatu o przyjaźni z 1995 r. oraz naruszającą prawo międzynarodowe, co praktycznie uniemożliwiało wypracowanie kompromisu⁵⁴. Sam premier Dzurinda stwierdził, że nie domaga się anulowania całej ustawy⁵⁵.

W lutym 2002 r. rezolucję tej treści przyjął słowacki parlament, a stanowisko swego państwa powtórzył Dzurinda podczas wizyty w Budapeszcie w listopadzie 2002 r. Było to zaskoczeniem dla strony węgierskiej oczekującej, iż po zmianach politycznych w obu państwach możliwy jest kompromis na wzór porozumienia rumuńsko-węgierskiego. Słowacja dla swojego stanowiska uzyskała również pośrednie poparcie ze strony Komisji Europejskiej. W listopadzie komisarz ds. rozszerzenia UE Günther Verheugen wysłał do premiera Węgier list, w którym zarzucał Karcie Węgry przyznawanie licznych przywilejów mniejszości węgierskiej w krajach ościennych, eksterytorialność oraz dyskryminację ludności nie-węgierskiej⁵⁶.

⁵⁴ *Europa Środkowa 2001/2002*, [w:] *Rocznik strategiczny 2001/2002. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2002, s. 274–275; T. Grabiński, *Dobrze Węgrem być*, „Gazeta Wyborcza”, 29 I 2002, nr 24, s. 8; P. Morvay, *Połączenie na Kartę*, „Gazeta Wyborcza”, 31 I 2002, nr 26, s. 12–13.

⁵⁵ M. Dzurinda, *Ręka Pana Boga*, „Gazeta Wyborcza”, 12 XI 2002, nr 265, s. 20.

⁵⁶ *Europa Środkowa – rok przełomu*, [w:] *Rocznik strategiczny 2002/2003. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2003, s. 250.

Pomimo zmian w Karcie wprowadzonych przez Węgry pod naciskiem krytyki Unii Europejskiej i Rady Europy, Bratysława przeciwna była jej stosowaniu na słowackim terytorium, uzasadniając to ingerencją w wewnętrzne sprawy. Wielomiesięczne negocjacje przyniosły efekt dopiero pod koniec roku, kiedy to 6 grudnia 2003 r. wspólna komisja słowacko-węgierska uzgodniła projekt porozumienia o pomocy dla mniejszości narodowych. Osiągnięto kompromis w najbardziej spornej kwestii, określającej adresatów i dysponentów pomocy finansowej. Porozumienie weszło w życie w lutym 2004 r.⁵⁷

Uwagi końcowe

Stosunki słowacko-węgierskie w dużej mierze destabilizują sytuację polityczną w Europie Środkowej. Wśród czynników wpływających na ten stan rzeczy można wymienić Kartę Węgry, spór wokół zapory Gabčíkovo-Nagymaros, sytuację mniejszości węgierskiej na Słowacji, a przede wszystkim szereg ustaw przyjętych przez parlament w Bratysławie, które przyczyniały się do zaognienia tego konfliktu. Kolejnym ważnym aspektem jest stanowisko skrajnych nacjonalistycznych partii, które w swojej retoryce wielokrotnie podkreślają wzajemną niechęć.

Sytuacje te miałyby marginalny charakter, gdyby nie zaszłości historyczne, które przez wieki powodowały eskalację tego konfliktu. Decydujący w tym aspekcie wydaje się proces madziaryzacji, której przez wiele lat poddawana była ludność słowacka. Porównanie tradycji posiadania własnej państwowości Słowaków i Węgrów wypada zdecydowanie na niekorzyść tych pierwszych. Węgrzy utworzyli silne państwo w Europie Środkowej już w X w. i przez wiele lat odgrywali znaczącą rolę w tej części starego kontynentu. Tymczasem Słowacy samodzielne państwo posiadają od 1993 r. Co prawda w latach 1939–1945 istniała Pierwsza Republika Słowacka, jednak było to państwo satelickie Trzeciej Rzeszy. Stąd też wytłumaczeniem może być duży nacjonalizm, który cechuje Słowaków, a co za tym idzie przeczulenie na wszelkie próby ingerencji w wewnętrzne sprawy (np. Karta Węgry). W tym względzie można dopatrywać się analogii do państw bałkańskich. Z kolei w przypadku Węgrów utrata 2/3 terytorium na mocy traktatu w Trianon spowodowała wśród społeczeństwa węgierskiego traumę trwającą do dzisiaj. Kolejną kwestią były dekrety prezydenta Beneša, które nadal stanowią element utrudniający wzajemne relacje.

Najbardziej napięte stosunki miały miejsce w okresie rządów premiera Mečiar, czego wynikiem była izolacja Słowacji na arenie międzynarodowej. Sytuacja

⁵⁷ *Europa Środkowa – rok przełomów*, [w:] *Rocznik strategiczny 2003/2004. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2004, s. 241.

zmieniła się po dojściu do władzy Dzurindy. Nastąpiła względna normalizacja, czego wyrazem było podpisanie układów bilateralnych i wejście przedstawicieli mniejszości węgierskiej do koalicji rządowej. Z drugiej jednak strony normalizacja wzajemnych relacji była niezbędna do osiągnięcia bardziej pragmatycznego celu, jakim było wejście obu państw do UE.